

ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

Δρ Νικήτας Χιωτίνης

ABSTRACT

In recent years, efforts are made so that the need to view every human activity through the prism of «sustainability» or «durability» --sustainable industry, sustainable agriculture, sustainable architecture, and so forth-- with the aim to preserve the sustainability or durability of the environment, the natural resources, the ecosystem, which constitute the framework of (our) History itself, becomes imbedded in the global awareness, thus, giving shape to universal strategic goals for the protection of the environment and the preservation of History's continuity.

The methods to be followed so that the rule of sustainability develops into a universal collective goal appears to be an attempt to sensitize citizens, on the one hand, and a further attempt to institutionalize such sensitization process, on the other. Yet, in order for sustainability to be rendered a collective goal, it is necessary that the very philosophic institution of neoteric times, experienced at present, be altered. Man should review once more his existence as an integral part of a spatial and chronological Whole which transcends time and space in the so-called contemporary «physical» life, and moreover, to regain awareness of the fact that he constitutes a catalytic factor in the creation of History or that he himself is the creator of (his) History. Furthermore, societies should reset collective goals as regards the spatial and chronological, i.e. Historic, expansion of their scope and impact, as a requirement for this novel (*novel* in the context of our neoteric era) meaning of life. We believe that we are at the threshold of such a cultural change.

Herein lies the second aspect of the mission that architecture, land planning and town planning have undertaken, that is, apart from the absolute adjustment to the «sustainable» demands regarding the systemic coexistence or co-development of anthropogenic systems and ecosystems, something which undoubtedly --due to the extent of the above-mentioned practices' impact-- does not cease to constitute in itself a potent cultural example. The manner in which space is used, the methods of intervention implemented in the configuration, i.e. marking, of such space, even architectural practice itself with its specific forms, have never ceased to express and shape the collective unconscious of peoples; they have always reflected, as they still do, and simultaneously shaped, as they also continue to do so, the philosophic institution of every era, the manner in which society views its presence in the spatial and chronological Whole (eg. the protection and promotion --inherent elements in sustainability-- of historic areas and settlements or of individual buildings aims, in essence, at enhancing historic awareness. Therefore, in the actual continuation, renaissance, recreation of History --where undoubtedly the demands of sustainability will be regarded a self-evident priority-- it is only natural that the practice of managing and designing space, as well as architectural practice itself, which will determine in the future the image of the urban environment and consequently Thought itself, partake, and in particular, by playing a pivotal role.

Σους νεωτερικούς χρόνους, οι πρώτες προσπάθειες για την διαφύλαξη της “Φύσης”, για την διαφύλαξη της “διάρκειας” ή της “βιωσιμότητας” του οικοσυστήματος-πλαισίου ύπαρξης του ανθρώπων και στήριξης κάθε δραστηριότητάς τους, πρέπει να αναζητηθούν στα μέσα του περασμένου αιώνα, με στόχους τότε αισθητικούς αλλά και μιας προταθείσας οικολογικής “ηθικής”¹.

Στην συνέχεια όμως αναδύθηκε περισσότερο επιτακτική και επιστημονικά τεκμηριωμένη, η ανάγκη προστασίας ολοκληρωμένων θαλάσσιων και χερσαίων οικοσυστημάτων, με πρωταρχικό σκοπό την διατήρηση των ζωτικών φυσικών πόρων απαραίτητων για την “διάρκη” ανάπτυξη των ανθρωπίνων κοινωνιών. Τα τελευταία χρόνια η ανάγκη διατήρησης του οικοσυστήματος εντός του οποίου και εξ αιτίας του οποίου υπάρχουμε και εξελισσόμαστε ή “αναπτυσσόμαστε”, ζούμε και δημιουργούμε Ιστορία, για να έχει αυτή η παρουσία μας, αυτή η εξέλιξή μας, αυτή η ίδια τελικώς η Ιστορία “διάρκεια”, γίνεται ολοένα και επιτακτικότερη: οι αναλύσεις των ειδικών επιστημόνων καταδεικνύουν με την μεγαλύτερη δυνατή ενέργεια πως αν συνεχιστεί ο επικρατούν τρόπος “ανάπτυξης” των κοινωνιών , η ίδια η δυνατότητα ύπαρξης των επομένων γενεών πάνω στον πλανήτη μας θα καταστεί προβληματική. Αυτό συμβαίνει γιατί ο επικρατούν τρόπος “ανάπτυξης” αδιαφορεί για το περιβάλλον, εξαντλεί , αποδιοργανώνει και τείνει έτσι να καταστρέψει το υπάρχον οικοσύστημα, δηλαδή το πλαίσιο ύπαρξης και στήριξης των σημερινών αλλά και μελλοντικών γενεών. Η αντίδραση προς αυτή την τραγική για το μέλλον του πλανήτη επικρατούσα νοο-τροπία ολοένα και αυξάνεται , τα τελευταία μάλιστα χρόνια η ανάγκη θεώρησης κάθε ανθρώπινης δραστηριότητας υπό το πρίσμα της “βιωσιμότητας” ή “διάρκειας” ή “αιεφορίας” γίνεται προσπάθεια να καταστεί παγκόσμια συνείδηση, να διαμορφώσει παγκόσμιους στρατηγικούς στόχους για την προστασία του περιβάλλοντος, για την διαφύλαξη της συνέχειας της Ιστορίας.

Είναι απολύτως φανερό πως αυτή η συντελούμενη οικολογική καταστροφή οφείλεται στον τρόπο με τον οποίον οι κοινωνίες θεωρούσαν , τουλάχιστον μέχρι πρότινος, την “ανάπτυξη” τους, τον τρόπο δηλαδή ικανοποίησης των προτεραιοτήτων του βίου των μελών τους : Αυτή δηλαδή την “ανάπτυξη” την απολύτως ταυτισμένη με την “οικονομική” ανάπτυξη ή καλύτερα συσσώρευση, που έχει ως πρώτιστο στόχο την ικανοποίηση των προτεραιοτήτων του βίου των σημερινών ανθρώπων, δηλ. την παραγωγή και την κατανάλωση, την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη παραγωγή για την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη κατανάλωση. Αυτήν την “άγρια”ⁱⁱⁱ ανάπτυξη που αδιαφορεί για τις συνέπειες της κατανάλωσης μέχρι αυτού του ίδιου του περιβάλλοντος και των πόρων που παρέχει, καθόσον και αυτό τελικώς καθίσταται, για την καλλίτερη εξυπηρέτησή της, καταναλωτικό και άρα αναλώσιμο αγαθό.

Ως τρόπος αναγωγής αυτού του κανόνα σε παγκόσμιο συλλογικό στόχο φαίνεται να έχει κατ’ αρχήν επιλεγεί η θεσμοθέτησή του, έχουν γίνει σημαντικά βήματα προς αυτήν την κατεύθυνση. Το ερώτημα όμως που τίθεται είναι αν η όποια νομοθέτηση ή κρατική επιβολή είναι επαρκής για να καταστήσει την “βιωσιμότητα” παγκόσμια αποδεκτό κανόνα κάθε ανθρώπινης δραστηριότητας, αν αρκεί για να την καταστήσει παγκόσμιο συλλογικό κοινωνικό στόχο για να έχει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Είναι άραγε μόνο τα “επενδεδυμένα” συμφέροντα, όπως πολλοί φοβούνται βλέποντάς τα να κινούνται ανεξέλεγκτα, είναι μόνο οι επιχειρήσεις ή οι δαίμονοποιημένες πολυεθνικές εταιρίες, που δυσκολευόμαστε να εναρμονίσουμε με αυτήν την νέα ανάγκη της «βιωσιμότητας», δηλ. αυτήν την νέα νοο-τροπία που είναι πλέον επιτακτική ανάγκη να ενστερνιστούμε ;

Η μείωση λ.χ. των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα αποτελεί αντικείμενο σκληρών διαπραγματεύσεων μεταξύ των κρατών, καθόσον κανένα δεν επιθυμεί να “θυσιάσει” ούτε καν μέρος της βιομηχανικής του ανάπτυξης προς χάριν του περιβάλλοντος των επομένων γενεών . Ο έλεγχος της επιθυμίας του νεωτερικού ανθρώπου να καταναλώνει, να καταναλώνει “εδώ και τώρα”, να “αναπτύσσεται” χάριν αυτής της κατανάλωσης πού έχει αναχθεί σχεδόν σε οντολογικό επίπεδο, αδιαφορώντας για τις συνέπειες που αυτό θα έχει για τις επόμενες γενεές, είναι γίνει φανερό πως δεν μπορεί να ελεγχθεί από δικαστικά ή φορολογικά συστήματα, ή άλλων ειδών άσκηση εξουσίας. Η αποτελεσματικότητα όλων αυτών είναι φανερά περιορισμένη, πόσον μάλλον στο μελλοντικό διεθνοποιημένο τοπίο όπου τα κράτη συρρικνώνονται, και μαζί τους και οι όποιες “πολιτικές” που μπορούν να ασκήσουν . Η “βιωσιμότητα” προϋποθέτει πρώτα απ’ όλα μία αλλαγή της ανθρώπινης στάσης . Καλεί τις κοινωνίες του σήμερα να μεριμνήσουν για τις κοινωνίες του αύριο. Απαιτεί από τον άνθρωπο Ιστορική συνείδηση, απαιτεί απ’ αυτόν να θεωρήσει τον εαυτό του ως τουλάχιστον συμμετόχο της Ιστορίας (του) , απαιτεί από αυτόν να διαφοροποιήσει τις σημερινές προτεραιότητες του βίου του. Αυτό όμως έχει να κάνει με την φιλοσοφική θεμελίωση των κοινωνιών και η φιλοσοφική θέσμιση των νεωτερικών χρόνων που διανύουμε φαίνεται να αποκλείει κάτι τέτοιο :

Μία προσεκτική αναδρομή στην Ιστορία , επιβεβαιώνει πως πρωταρχικό μέλημα του Ανθρώπου , βασική ,αν όχι η βασικότερη , προτεραιότητα της ίδιας του της ζωής, υπήρξε η συνδιαλλαγή του με τον κάθε φορά θεωρούμενο ως προϋπάρχοντα Κόσμο, η με τον ένα ή τον άλλο τρόπο επέκταση της χωρικής και χρονικής του εμβέλειας προς αυτόν τον προϋπάρχοντα Κόσμο , προαιώνια αρχή ή τάξη, εκπορευούσα αρχή ή ότι άλλο αυτός ο Κόσμος σήμαινε γι’ αυτόν, με στόχο την ικανοποίηση της ζωτικής γι’ αυτόν ανάγκης να αποκτήσει υπαρξιακή ταυτότητα και σιγουριά. Ένα από τα μέσα απόκτησης πρόσβασης σ’ αυτόν, ένα από τα κατ’εξοχήν μέσα του για να αποκτήσει πρόσβαση σε αυτόν, ένα από τα κατ’εξοχήν μέσα του για την ερωτική του – κατά την νεοπλατωνική έννοια του όρου «έρως» - συνδιαλλαγή του με αυτόν, ήταν και εξακολουθεί να είναι, η Αρχιτεκτονική, αλλά βεβαίως και οι υπόλοιπες μορφές αυτού που σήμερα αποκαλούμε Τέχνη . Στην νεωτερική μας όμως εποχή , η από τον 16^ο αιώνα και εξής σταδιακή αποϊέρωση του Κόσμου, δείχνει να έχει αποστερήσει από τον σημερινό Άνθρωπο κάθε ευρύτερης Χρονικής, δηλ. Ιστορικής και Χωρικής, δηλ. Κοσμικής, εμβέλειας της ζωής του. Η σταδιακή έτσι οπισθοχώρηση των θρησκευτών – όπως αδόκιμα ονομάζουμε σήμερα τις παλαιότερες οντολογίες, που ήταν στήριγμα και πεδία αναφοράς των λαών – ήδη από την αρχή της νεωτερικής περιόδου, δηλ. από τον 15^ο αιώνα, είχε ως συνέπεια την «πρώτη απογοήτευση του κόσμου», όπως έλεγε ο Καστοριάδης . Τα διάφορα «πολιτικά» ιδεολογήματα του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνας που προσπάθησαν να καλύψουν το κενό , δηλ. το από την οπισθοχώρηση των παλαιότερων οντολογιών δημιουργημένο οντολογικό κενό, γρήγορα έδειξαν τα όριά τους και οδηγηθήκαμε μοιραίως στη «δεύτερη απογοήτευση του κόσμου», που δείχνει να είναι και η τελική. Η πλήρης αποδοχή της νευτώνιας εκδοχής περί πραγματικότητας, όπου ο Άνθρωπος έχασε τον

Κόσμο πλαίσιο Ύπαρξης του και η συνεπής προς αυτήν δαρβίνεια άποψη περί ζωής, που κάνει τον Άνθρωπο να χάνει τη συμμετοχή του στην Ιστορία, καθόσον η ύπαρξή του δεν είναι πλέον τίποτα περισσότερο από ένα τυχαίο φυσικό συμβάν, οδηγεί σε μία ανθρωπότητα που φαινομενικώς τουλάχιστον δεν στηρίζεται σε κανένος είδους νοηματοδότηση της ζωής, σε καμμία μάλλα λόγια νέα πολιτισμική πρόταση : το τέλος της Σκέψης, το τέλος της Ιστορίας, ήδη άλλωστε προαναγγελλθέν από τον Χέγκελ.

Για την αναγωγή έτσι της “βιωσιμότητας” σε κοινωνικό συλλογικό στόχο, δηλ. όχι μόνο για να αποδεχτούν οι κοινωνίες του σήμερα να μεριμνήσουν για τις κοινωνίες του αύριο, αλλά να αναγάγουν την Ιστορική τους εμβέλεια ως προτεραιότητα ζωής, θα πρέπει να αλλάξει η ίδια η φιλοσοφική θέσμιση των νεωτερικών χρόνων που διανύουμε. Θα πρέπει ο Άνθρωπος να επαναθεωρήσει την ύπαρξή του ως ενταγμένη εντός ενός χωρικού και χρονικού Όλου που υπερβαίνει τον χώρο και τον χρόνο της λεγόμενης σήμερα “φυσικής” του ζωής. Θα πρέπει να επαναποκτήσει την συνείδηση πως είναι καθοριστικός παράγοντας ή δημιουργός της Ιστορίας(του), οι δε κοινωνίες να επαναθέσουν συλλογικούς στόχους Ιστορικής και Κοσμικής επέκτασης της εμβλείας τους, ως απαίτηση αυτού του νέου (για την νεωτερική εποχή μας) νοήματος του βίου.

Θα πρέπει εδώ να πούμε ότι πιστεύουμε πως βρισκόμαστε ενώπιον μιάς τέτοιας αλλαγής : Πρώτ’απ’όλα η πεποίθηση πως ο άνθρωπος αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου της “φυσικής” του ζωής χωρικού και χρονικού Όλου προς το οποίον επιδιώκει επέκταση της εμβλείας του, ουδέποτε έπαψε να αποτελεί συλλογικό ασυνείδητο – όπως θα ‘λεγε ο Jung- παρά την περί του αντιθέτου,μέχρι τώρα, εμμονή των διανοουμένων της Δύσης. Στηρίζουμε αυτήν την πεποίθησή μας πρώτ’απ’όλα στην διαπίστωση ότι πολλά στοιχεία της καθημερινής ζωής υποκρύπτουν σε λανθάνουσα μορφή, την άρνηση του Ανθρώπου να θωρήσει εαυτόν περιορισμένο στα στενά χωρικά και χρονικά όρια της “φυσικής” του παρουσίας. Η αποστέρηση της ζωής κάθε βαθύτερου νοήματος δεν έγινε ποτέ πραγματικά αποδεκτή από τους λαούς.ⁱⁱⁱ Οι λαοί όλου του κόσμου εξακολουθούν να συμμετέχουν σε διάφορα είδη τελετών - οι ψυχολόγοι της Gestalt μας εξηγούν πως η τελετή εκφράζει την επιθυμία των ανθρώπων να συμμετάσχουν ή να μεταφερθούν σε ένα υψηλότερο επίπεδο ύπαρξης - οι “μετα-φυσικές” Παραδόσεις δείχνουν ολοένα και περισσότερο να επιζούν στην σύγχρονη καθημερινή ζωή όλων των λαών, κ.λ.π.

Αλλά, πέραν της εμμονής των λαών προς την αναζήτηση ή την πίστη σε μία μεγαλύτερη εμβέλεια της ζωής τους- δηλ. σε αυτό που γεννά την Ιστορία- η μέχρι σημείου επαναπροσδιορισμού τους ραγδαία εξέλιξη των επιστημών, ξαναβάζει σήμερα στο παιχνίδι, τα μεγάλα οντολογικά ζητήματα.. Είναι η σύγχρονη Φυσική που βρίσκεται επικεφαλής αυτής της ριζικής αλλαγής, αναγέννησης ή επαναδημιουργίας Σκέψης, καθ’όσον είναι αυτή που μας έχει σχεδόν εισαγάγει σε μία μετα-νευτώνια ή μετα-Φυσική εποχή, έχοντας στρέψει τις έρευνές μας προς μία ολωσδιόλου νέα θεώρηση της πραγματικότητας, του Χώρου και του Χρόνου, της Αλήθειας και του Κόσμου. Το δε εντυπωσιακό εδώ, είναι ότι αυτή η σύγχρονη

Φυσική συχνά καταλήγει σε οντολογικά συμπεράσματα συνάδοντα με οντολογίες παλαιών Παραδόσεων. Έχουμε την άποψη ότι τόσο εξ' αιτίας αυτού, αλλά όσο και του ολοένα και περισσότερο συνειδητοποιούμενου Ιστορικού αδιεξόδου στο οποίο έχει σήμερα περιπέσει η ανθρωπότητα -δηλ. των καταδήλων οικονομικών και κοινωνικών και οικολογικών αδιεξόδων - είναι που είμαστε μάρτυρες μιας επαναξιολόγησης από τη Δύση των τοπικών παραδόσεων των περιφερειών της, παραδόσεων που μέχρι τώρα είτε αγνοούσε είτε υποτιμούσε^{iv}. Ο λεγόμενος πολυπολιτισμός, λ.χ., έχει καταστεί κάτι σαν πολιτιστική πολιτική ή στρατηγική της Ενωμένης Ευρώπης, πολλές είναι οι περί αυτού επικλήσεις ευρωπαίων και αμερικανών διανοουμένων. Αυτό είναι κάτι που καταδήλως υποκρύπτει την αναζήτηση χαμένων αξιών – δηλ. θεωρήσεων περί Κόσμου και Ανθρώπου- και ίσως, δεδομένων και των νέων οριζόντων που άνοιξε για την Σκέψη η νέα Φυσική, οδηγήσει σε μια μεγάλη Πολιτιστική Σύνθεση, σε μία αναγέννηση της Ιστορίας.

Εδώ βρίσκεται και το δεύτερο σκέλος της αποστολής της αρχιτεκτονικής, της χωροταξίας, της πολεοδομίας, πέραν δηλ. αυτού της απόλυτης προσαρμογής τους στις “βιώσιμες” επιταγές περί της συστημικής συμβίωσης ή συνεξέλιξης ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων, κάτι το οποίο βεβαίως λόγω της εμβέλειας των παραπάνω πρακτικών, δεν παύει από μόνο του να αποτελεί ισχυρό πολιτιστικό παράδειγμα. Η Αρχιτεκτονική αποτελεί μια «φιλοσοφική πρακτική» και μάλιστα μεγάλης εμβέλειας. Από τη φύση της αποτελεί Σκέψη του Χώρου. Δεδομένων των ιδιοτήτων του χώρου και των μορφών να κατευθύνουν τον νου και την ψυχή, «αποτελώντας ευαισθητοποιημένα όρια του ίδιου του σωματικού μας σχήματος και συνηχώντας με τους παλμούς της καθημερινής ζωής»^v, ιδιότητες για τις οποίες όλες οι σχετικές επιστήμες - ψυχολογία, ανθρωπολογία, κ.λ.π. – συμφωνούν και παραφράζοντας τον Le Corbusier, θα λέγαμε πως η Αρχιτεκτονική δεν είναι «μια μηχανή για να κατοικείς», αλλά μια «μηχανή για να σκέφτεσαι». Έτσι εξηγείται και η θέση της Αρχιτεκτονικής στις περασμένες εποχές, θέση καθοριστική για το όλο κοινωνικο-πολιτιστικό γίγνεσθαι. Υπήρξε το κατ' εξοχήν αποτύπωμα της προσπάθειας του ανθρώπου να συνδιαλλαγεί “πραγματικά” και νοητά με τον “πραγματικό” και νοητό Εξωτερικό του χώρο, υπήρξε “η πορεία από τα μέσα προς τα έξω”, όπως έλεγε ο Le Corbusier, με την δική μας προσθήκη ότι το “μέσα” είναι τελικώς ο ίδιος ο άνθρωπος, το “έξω” είναι το αντικείμενο και το πεδίο των μεγάλων φιλοσοφικών ερωτημάτων, υπήρξε η κατ' εξοχήν εικόνα της ίδιας του της Κοσμικής παρουσίας. Αλλά και εξακολουθεί να είναι έτσι. Η εμμονή των αρχιτεκτόνων στην Κοσμική και Ιστορική, δηλ. στην Πολιτισμική διάστασή της^{vi} εξακολουθεί να τους καθοδηγεί μέχρι τις μέρες μας. Η αρχιτεκτονική εξακολουθεί να είναι απόρροια της εκάστοτε κοσμοεικόνας, όπως αυτή εκφράζεται από τη σύγχρονη Φυσική.

Ο τρόπος χρήσης του χώρου, ο τρόπος επέμβασης στην διαμόρφωση, δηλ. σημασιодότηση του χώρου, έως και η ίδια η αρχιτεκτονική πρακτική με τις συγκεκριμένες της μορφές, ποτέ δεν έπαψαν να εκφράζουν αλλά και να δημιουργούν το συλλογικό ασυνείδητο των λαών αποτύπωναν αλλά και εξακολουθούν να αποτυπώνουν, αλλά και ταυτόχρονα διαμόρφωναν και εξακολουθούν να διαμορφώνουν, την φιλοσοφική θέσμιση της κάθε εποχής, τον

τρόπο που η κοινωνία θεωρεί την παρουσία της στο χωρικό και χρονικό Όλον. (π.χ. η εντασσύμενη στην “βιωσιμότητα”, προστασία και ανάδειξη ιστορικών περιοχών και οικιστικών συνόλων ή και μεμονωμένων κτιρίων, σε αυτό ουσιαστικά αποσκοπεί : στην τόνωση της ιστορικής συνείδησης). Στην συντελούμενη λοιπόν συνέχιση, αναγέννηση ή επαναδημιουργία Ιστορίας, όπου βεβαίως τα αιτήματα της “βιωσιμότητας” θα θεωρούνται αυτονόητη προτεραιότητα, η πρακτική της διαχείρισης και σχεδιασμού του χώρου και η ίδια η αρχιτεκτονική πρακτική , που θα δημιουργήσουν την εικόνα της πόλης του αύριο και εν πολλοίς την Σκέψη του αύριο, δεν μπορούν παρά να συμμετάσχουν και μάλιστα καθοριστικά.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ⁱ Ηδη από το 1768 στη “Φιλοσοφική Επιθεώρηση της Δημιουργίας Ζώων” ο Ζ. Μπούκνερ αναρωτιόταν μήπως η μεταμόρφωση της αμερικανικής άγριας φύσης καταστρέφει τον “ιστό της ζωής” και “το συνολικό σχέδιο της θείας πρόνοιας”. Το 1867 ο Ζ. Μιούιρ πρότεινε “σεβασμό στα δικαιώματα όλων των υπολοίπων ειδών της Δημιουργίας”, , στις αρχές του αιώνα ο Α.Σβάιτσερ πρότεινε “βαθεία ευλάβεια απέναντι στη ζωή”, ο Λ. Χάυντ Μπέιλυ συνιστούσε την ηθική θεώρηση της “άγιας γής”, ενώ στην δεκαετία του ‘40 ο Α. Λέοπολντ μιλούσε για μια ολιστική βιοκεντρική ηθική, την οποία ονόμαζε “ηθική της γής”. Βλ. Ρόντερικ Φρέϊζερ Νας “Τα δικαιώματα της Φύσης – ιστορία περιβαλλοντικής ηθικής”, εκδ. Θυμέλη , Αθήνα 1995.

ⁱⁱ Όρο που χρησιμοποιεί ο Μιχαήλ Δεκλερής στο βιβλίο του “Δωδεκάδελτος του Περιβάλλοντος”, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα 1996

ⁱⁱⁱ ΚΟΥΖΕΛΗΣ ΑΘ., ΨΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Η., ΨΙΛΟΠΟΥΛΟΣ Α. , «Οικολογικές ιδιοτυπίες του πολιτισμού του ελληνικού αρχιπελάγους»,Ερευνητικό πρόγραμμα «Αρχιμήδης», ΤΕΙ-Αθήνας 2004

^{iv} Οι Αγγλοσάξωνες εθνολόγοι εισήγαγαν, σχετικώς προσφάτως, τον επιστημονικό όρο “acculturation” που έχει την εξής καθιερωμένη έννοια: ‘Όταν μία χώρα, που έχει δική της Παράδοση, τείνει να συμμετάσχει ή να προσκολληθεί στον Δυτικό Πολιτισμό - που τείνει να γίνει παγκόσμιος - υπό την πίεση των αγαθών της Δύσης, ανασύρει πρώτ’ απ’ όλα, ή ακόμα και δημιουργεί, αξίες της δικής της Παράδοσης. Τις προβάλλει, στη συνέχεια, προς πάσα κατεύθυνση, με το αίσθημα πως αυτές οι αξίες είναι ισότιμες ή και ότι ακόμα υπερτερούν των επικρατουσών αξιών της δυτικής κουλτούρας. Η χώρα αυτή έτσι, στηρίζεται σε αυτά τα στοιχεία της καθαρώς δικής της Παράδοσης, που έχει οικουμενική αξία, τα επεξεργάζεται ως τέτοια, ή το συνηθέστερο τα επεξεργάζεται με εξωτερικά δάνεια, δηλ. με την βοήθεια της Δύσης, για να μπορούν αυτά καλλίτερα να έρθουν σε συνδιασμό με τα ανάλογα κυρίαρχα στοιχεία των ανεπτυγμένων κοινωνιών, δηλ. των Δυτικών. Η οικουμενική διάσταση αυτών των Παραδόσεων, επιτρέπει στους γηγενείς χαρακτήρες της “περιορισμένης” αυτής κοινωνίας να εισχωρήσουν και να εγκατασταθούν στην παγκόσμια πραγματικότητα, παρά την δεδομένη ανισότητα και χωρίς αυτό να σημαίνει πως ο κυρίαρχος πολιτισμός, δηλ. ο Δυτικός, δεν επωφελείται. Σ’ αυτήν τη δεδομένη ιεραρχία τα οφέλη είναι και των δύο πλευρών: βλ. στο βιβλίο του Στέλιου Ράμφου “Χρονικό ενός καινούργιου Χρόνου” Κεφ. “Πολιτισμός και συμπολιτισμός”, εκδ. Ίνδικτος 1996

^v BACHELARGD G., “Η ποιητική του χώρου”, εκδ. Χατζηνικολή, Αθήνα 1982

^{vi} γιατί ο Πολιτισμός είναι πρώτ’ απ’ όλα νοηματοδότηση της Ζωής και θέσπιση προτεραιοτήτων, που προκύπτουν από τον Τρόπο θεώρησης της ανθρώπινης Ύπαρξης, του Κόσμου και της Ιστορίας